

Kahvehane kültürü ve Erzurum aşıklık geleneğindeki önemi

Kahvehanelerin doğuşu 1511 yıllarına dayanır. 14. yy da Ortadoğu'ya, Hindistan'a, Asya ülkelerine yayılan kahve, Yavuz Sultan Selim'in Suriye'yi, Mısır'ı, Hicaz'ı almasından sonra 1519'da İstanbul'a gelmiştir.

Ilk kahvehanelerin açılması ise 1554-1555 yıllarına rastlar. Türk tarihçisi Peçevi (1574-1650) şöyle yazmaktadır: "Halepli Hakem adında bir tüccar ve Şamlı Şems adında bir Efendi şehre (İstanbul) geldiler.

Her ikisi de Tahtakale semtinde büyük birer dükkan (Kahvehane) açıp müşterilerine kahve sunmaya başladı" (Saraçgil 1999: 33) İstanbul'da açılan ilk kahvehanelerin müşterilerini dönemin seçkinler sınıfı sayılan bürokratlar, yani Kanuni döneminde özerk yapılı bir yönetim kurulu olan "kalemkiye"nin üyeleri oluşturuyordu. Aydın sınıfından, eğlence düşkünlü, iyi yaşamayı sevenlerden oluşan bu topluluk, kitap yada görgü kuralları yazıları okur, tavla, satranç oynar, yeni yazdıkları şiirleri getirip, sanat tartışmaları yaparlardı.

O dönemde bu toplantılara katılmak, bir anlamda onaylanmak, kabul görmek, toplumsal bir statüye layık görülme anlamına geldiğinden genç adaylar becerilerini sergiler, bu ortama girmek için can atarlardı. Adayların Osmanlı seçkinlerinin kültürünü bilmek, Arapça, Farsça, Türkçe ve edebi alanda tanınmış ustalar konusunda sağlam bilgilere sahip olmak gibi özelliklere sahip olmaları gerekiyordu. Kısa sürede kasaba ve köylere kadar yayılan kahvehaneler, Osmanlı halkına ilk kez gündelik hayatın dışında yeni bir hayat tarzı getirmiştir.

Değişen toplum sürecine paralellik gösteren kahvehaneler, her ne kadar günümüzde boşa vakit geçirilen yerler olarak görülse de, eskiden beyin fırtınalarının yapıldığı mekanlardı. Toplumun sosyalleşmesi anlamında önemli bir yere sahipti. Zamanında birer eğlence mekanı olan kahvehanelerde, meddahlar ve saz şairleri halk masalları, halk şiirlerini söyler ve

müzik icra ederlerdi.

Karagöz, hokkabaz, ortaoyunu gibi milli oyunların da ilk oynandığı mekanlardır. Bazılarında ise dama, satranç oynanırdı. Kahvehaneler, ünlülerini orada sanatını icra eden müzisyenlerden ya da meddahlardan alırlardı. Dönemin meşhur kahvehanelerinden biri havuzu, ahşap tavanı ve duvar süslemeleriyle Tophane Kahvehanesiydi. Bu dönemde kahvehane resimleri yapmış sanatçılardan bu mekanların aslına yakın mimarilerini izlemek mümkün olmaktadır. Klasik planlı bir kahvenin önce orta meydana olarak da isimlendirilen kare planlı bir avludan girilirdi.

Çoğunlukla bu mekanın üç ya da dört tarafı bir metreye yakın oturma yerleriyle çevrilmişti. Kimi zaman ise ayakkabıların çıkarılacağı bir kunduralık bölümünü de içerirdi. Tophane kahvehanesi, Laz, Ermeni, Türk denizcilerin, din adamlarının, edebiyatçıların ve tüccarların uğrak yeri idi. O dönemlerde kahvehaneler bir mektep vazifesi gördüğü için zaman öldürmek için değil, karşılıklı fikir alışverişi ve kitap okumak için açılmış yerlerdi. Hatta kahvehanelere mektebi irfan veya halk kütüphanesi ismi de verilir. "Hayat Fakültesi" ismini bile veren vardı.

Toplumsal değişimlerden nasibini alan kahvehaneler de zaman içerisinde değişmeye başladı. Günümüzde artık kahvehanelerde hükümetler adına kararlar veriliyor, savaşlar açılıyor, barış anlaşmaları imzalanıyor, eğitim, güvenlik politikaları belirleniyor, futbol, din, sanat, spor, siyaset, ekonomi üzerine ateşli konuşmalar yapılıyor, her ne kadar gerçekleştiremeyeceği biliniyor olsa da. Sabahın ilk ışıklarıyla başlayan ve akşamın geç saatlerine kadar süren günlük bir yaşantı olmuş günümüz insanı için.

Dönem dönem yasaklansa da giderek sosyal hayatın ayrılmaz bir parçası olarak toplumdaki yerlerini alırlar. "Mahalle, Esnaf, Yeniçeri, Tulumbacı,

Aşık, Semai(Çalgılı), İmaret, Meddah, Esrarkeş(Es-rar), Seyyah gibi çeşitli adlarda kahvehaneler açılır." (Evren 1996). Artık günümüzde, her mahallede, her sokakta birden fazla kahvehane mevcuttur.

Anadolu aşıklık geleneğinde icra zemini açısın-dan kahvehaneler vazgeçilmez önemli mekanlardır. "Bugün Erzurum il merkezinde aşıklık sanatının icra edildiği kahvehanelerden bazıları aşıklar tarafından işletilmektedir. Diğer kahvehaneler, çay evi konu-munda olan ve özellikle Ramazan ayında aşıkların anlaşarak çalıp söyledikleri yerlerdir." (Özarlan 2001: 271) "Aşıklar kahvesi hem geleneğin icra edildiği, hem de yeni aşıkların yetiştirildiği bir ocaktır. İnsanların bir araya geldikleri her müessesede olduğu gibi burada da uyulması gereken belli başlı kurallar vardır. /... Gündüz saatlerinde diğer kahveler gibi iş-leyişini sürdüren kahvede aşık programı akşam saat-lerinde başlar ve dört-beş saat kadar devam eder.

Bu süre, dinleyicilerin ilgisi nispetinde daha kısa daha uzun olabilir. Programlar, bazı özel günlerin di-şında her gün devam eder. Ramazan ayı boyunca ise teravih namazından sonra başlar ve sahura kadar sür-er" (Düzgün 1998: 209).

Erzurum aşık kahvehaneleri işleyiş bakımından diğer kahvehanelerden farklı değildir. Gün içinde yapmış olduğu çalışma düzeni çok sıradan olup, fa-

sılların yapılacağı günler bazı özel düzenlemeler ya-pılır. Aşıkların halkı kucaklaması ve izleyicilerin kendilerini rahatlıkla görebilecekleri şekilde, mekanın bir köşesine masa ve masanın üstüne de sandalyeler konur. Aşıklar programlarını buradan yönetirler.

Aşıkların aynı zamanda işletme sahibi oldukları kahvehanelerin iç tasarımı diğerlerine göre daha renklidir. Duvarlarda mutlaka aşıklık ile ilgili resim-ler, konser afişleri, kaset tanıtım afişleri, madalyalar, şairin kendisine veya ustalarına ait dörtlükler, yöre aşıklarına ait değişik boylarda fotoğraflar, bayraklar bulunmaktadır.

"Bu kahvehanelerde aşıkların program yapacakları bir sundurma bulunur. Progra-ma başlayacak olan aşık, "divan" adı verilen bu sundurma üstünde oturarak çalıp söyle-mektedir. Bu düzenek iki aşığın rahatlıkla yan yana oturabileceği genişliktedir." (Özarlan 2001: 272)

● Zeynel DEMİR,

Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi
Akademiyasının doktorantı

Kaynakça

1. EVREN, Burçak. Eski İstanbul'da Kahvehaneler, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1996.
2. ÖZARSLAN, Metin. Erzurum Aşıklık Geleneği, Ankara, Akçağ Yayınları, 2001.
3. DÜZGÜN, Dilaver. Erzurum'da Aşık Kahvehanesi Geleneği, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası, 1998.
4. İŞİN, Ekrem. "Bir İçecekten Daha Fazla; Kahve ve Kahvehanelerin Toplumsal Tarihi", Tanede Saklı Keyif, Kahve, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2001.
5. SARAÇGİL, Ayşe. "Kahve'nin İstanbul'a Girişi", Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999.
6. ÜÇÖK, Ahmet Kemal. "Kahve", Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1963.
7. ÜNVER Süheyl. Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1963.

Резюме

В статье Зейнел Демир "Роль традиционных ашыгов Эрзурума в культуре кофейн" рассматривается искусство ашыгов Эрзурума демонстрирующие свои исполнительские навыки и мастерство посредством мест отдыха и общественных заведениях.

Summary

Article Zeynel Demir "The role of traditional Ashig Erzurum in coffee culture centre" is considered art Ashig Erzurum demonstrating their performance skills and mastery through recreation and public facilities.

Təqdim etdi: Azərbaycan xalq musiqisinin tarixi və nəzəriyyəsi kafedrası.

Elmi rəhbər: Azərbaycan Respublikasının Əməkdar incəsənət xadimi, sənətsünaslıq doktoru, professor Tariel Məmmədov.